

משקל שני התולעת בפרה אדומה

נאמר בתורה (במדבר יט, ו): 'ולקח הכהן עץ ארז ואזוב ושני תולעת והשליך אל תוך שרפת הפרה'. 'שני התולעת' הוא צמר הצבוע בצבע תולעת שני, ובמשנה (פ"ג מ"א) נקרא הצמר 'לשון', דהיינו 'לשון של זהורית'. יש לברר את כמות הצמר הצבוע הדרושה למצווה.

א. סוגיית הגמרא ביומא

הגמרא ביומא (מא ע"ב) דנה בשאלה מהו שיעור הלשון של זהורית, בדינים שונים שהוזכרה בהם: שעיר המשתלח, פרה אדומה וטהרת המצורע. שיעור זה נמדד במשקל, כמקובל בחז"ל במדידת צמר. באשר לשעיר המשתלח ופרה אדומה, מצינו כמה דעות בסוגיה: א. רבי יצחק, וכן רב דימי בשם רבי יוחנן, הסתפקו איזו לשון טעונה שיעור מסוים, אם של הפרה או של השעיר. ב. רב יוסף מכריע שהלשון בשעיר טעונה שיעור, ואילו בפרה אין שיעור כלל. ג. רבי יונתן הכריע להיפך מרב יוסף, שהלשון בפרה כבדה יותר משל השעיר המשתלח והמצורע, כדי שיהיה אפשר להשליכה לעומק השרפה. ולדעת רב יוסף מבארת הגמרא שהצורך בכובד והגעה לעומק השרפה שנוי במחלוקת תנאים. לגבי השיעור המדויק של משקל הלשון הוזכרו בסוגיה שלוש אפשרויות: עשרה זוזים, שני סלעים (שהם שמונה זוזים) ושקל אחד (שני זוזים). ר' יונתן, המגדיל את שיעור הלשון בפרה, קובע שהיא טעונה עשרה זוז. לאחר מכן מובאת מחלוקת בין רבי שמעון בן חלפתא לחכמים, אם משקל הלשון בפרה עשרה זוזים או שקל אחד; אלא שלא ברור מי מהם אומר מה, ולדברי רבי ירמיה מדיפתי לא נחלקו בפרה כלל אלא בשעיר המשתלח. סוגיה מקבילה מופיעה בירושלמי (שקלים פ"ד ה"ב ויומא פ"ד ה"ב):

ר' ישמעאל בר נחמן בשם רבי יונתן: ג' לשונות הן... של פרה – בשתי סלעים [שמונה זוזים, ולא עשרה כדבריו בבבלי].² רבי חוניה דברת חוורין, רבי בא בר זבדא בשם רבי שמעון בן חלפתא: של פרה – בשתי סלעים ומחצה, ואית דמפקין לישנא: בעשרה זין³ [כדעה בבבלי שר"ש בן חלפתא הוא המחמיר בפרה].

1. כדי שיהיה אפשר לחלקה לשניים כשמביאים את השעיר לצוק, כאמור במשנה ביומא פ"ו מ"ו: 'חציו קשר בסלע וחציו בין קרניו'.
2. גם לפי הירושלמי השיעור בפרה הוא הגדול ביותר מבין השלושה, אלא שהירושלמי מחדש בשעיר שיעור אמצעי שלא הוזכר בבבלי – סלע (כקושיית התוס' ישנים ד"ה ושל שעיר, שלצורך חלוקת הלשון די שיהיה כפול משל המצורע).
3. זהו הנוסח המקורי בירושלמי ביומא (מהדורת ונציה), ובירושלמי בשקלים בנוסח הארץ ישראלי, וכן גרסת ר"ח ביומא (במהדורתו המדויקת), וראה להלן. גרסה אחרת: עשרה זוזים.

בפשטות, 'מפקין לישנא' אינו דעה שונה, אלא צורת ביטוי שונה לאותו ערך עצמו:⁴ הסלע הוא ארבעה זוזים, ו'שתי סלעים ומחצה' הם עשרה זוזים.

ב. הכרעת ההלכה במחלוקת האמוראים

הרמב"ם בהל' פרה אדומה (פ"ג ה"ב) כותב על שני התולעת: 'וצמר צבוע בתולעת משקל חמש סלעים'. לכאורה אין מקור בסוגיה לשיעור זה, שהוא עשרים זוזים, כפול מהשיעור הגבוה ביותר שהוזכר בגמרא! וכבר תמה עליו המאירי ביומא: 'וגדולי המחברים כתבו משקל חמש סלעים, ולא ידעתי למה'.⁵ ברם, בפירוש המשנה (פרה פ"ג מ"ט) התבאר מקורו, וזו לשונו:

וכבר ביאר התלמוד כי השני תולעת הזה שמשליך בה משקל עשרה זין, לא פחות מכך, וכבר בארנו בעשירי תרומות שהשיעור הזה הוא חמש סלעים. אם כן, הרמב"ם גורס בדברי רבי יונתן 'עשרה זין' במקום 'עשרה זוז',⁶ ומפרש ששיעור זה מקביל לחמישה סלעים. פירושו ל'זין' יידון להלן, ומכל מקום מתבאר שהרמב"ם פוסק כרבי יונתן. אכן, הרמב"ם פוסק כשיעוריו של רבי יונתן גם במצורע (שקל בלבד, הל' טומאת צרעת פי"א ה"א) ובשעיר המשתלח (שני סלעים, הל' עבודת יוה"כ פ"ג ה"ד). בפירוש המשנה (פ"ג מ"י) הרמב"ם אף מציין את הצורך בכובד: 'וקושר אותן כדי שיכבדו ויפלו באש, שלא תלהטם השלהבת', ובהתאם לדברי רבי יונתן שהפרה טעונה כובד. ה'כסף משנה' (הל' עבודת יוה"כ שם) מנמק את הכרעת הרמב"ם: 'פלוגתא דאמוראי, ומשמע התם כמאן דאמר הכי'. כוונתו, כנראה, שמכך שדעת רבי יונתן הובאה בסוף הסוגיה מבואר שזוהי המסקנה.⁷ יתרה מזו: ייתכן לומר שסברת רב יוסף 'ניחזי אנן' נאמרה רק משום שרבי יצחק לא ידע לברר את שמועתו, איזו לשון גדולה יותר, ורב יוסף מסברתו נקט כדעה שהפרה אינה טעונה כובד; אבל לאחר שבא רבין וביירר את שמועת רבי יצחק ורב דימי, גם רב יוסף חזר בו (או היה חוזר בו אילו שמעה), וסמך על המסורת שהביא רבי יונתן. וחזוק להכרעה זו מסוגיית הירושלמי, שהביאה רק את הדעה שהלשון של פרה גדולה מכולן. כדעת רבי יונתן פסקו גם הרי"ד והמאירי ביומא שם. גם בסדר עבודת יוה"כ הקדום 'אתה כוננת' הוזכר שיעור שני סלעים ללשון שבראש השעיר, כרבי יונתן,⁸ וכן בסדר העבודה של הרא"ש וראשונים נוספים.⁹

4. על 'מפקין לישנא' עיין מראה הפנים, בערלה פ"א ה"ב ד"ה והנוטע בספינה ועלי תמר, יומא פ"ד ה"ב (בנדון דידן), שפירושו בכל מקום אמירת הדבר בלשון יותר מפורשת.
5. אך בשקלים פ"ד סתם המאירי כרמב"ם.
6. כפי ששיער החפץ חיים, יומא שם, עין משפט, אות צ, שהייתה לרמב"ם גרסה אחרת.
7. והדין לאחר מכן על דעת ר"ש בן חלפתא אינו משנה את המסקנה, מפני שלא הוכרע בו מה דעת רבנן ואם בכלל עסקו בפרה.
8. בעוד לפי רב יוסף היה ראוי לקבוע לה עשרה זוזים, השיעור הגדול משיעורי רב דימי.
9. לעומת זאת הסמ"ג, עשין רלב, העתיק את לשון הרמב"ם בהל' פרה אדומה פ"ג ה"ב, והשמיט את משקל הלשון (וכן במצורע בעשין רלו ובעבודת יוה"כ בעשין רט); אך השמיט גם את שיעור טפח לאזוב ושיעור אמה לארז במצורע.

לכאורה היה מקום להכריע להיפך, שדי ללשון הפרה בשקל אחד, שהרי לדעת רבי, כפי שביאר רבא בסוגיה, הלשון אינה צריכה כובד. ברם, ייתכן שרבי יונתן יפרש את מחלוקת התנאים שהביא רבא באופן אחר, עיין במאירי ובחזו"א (פרה סי' ח סק"ב), ואכמ"ל.

ג. עשרה זין – מהם?

כאמור, הרמב"ם בהל' פרה קובע שמשקל הלשון חמישה סלעים, וביאר בפירוש המשנה (פרה פ"ג מ"ט) את מקורו:

וכבר ביאר התלמוד כי השני תולעת הזה שמשליך בה **משקל עשרה זין**, לא פחות מכך, וכבר בארנו בעשירי תרומות שהשיעור הזה הוא חמש סלעים. כגרסת הרמב"ם 'עשרה זין' מצאנו גם ברבנו חננאל ביומא: 'אחת משקלה עשרה זין', אלא שיש ביניהם מחלוקת בשיעור ה'זין'. רבנו חננאל מאריך לבאר שיעור זה, וזו לשונו:

מצאנו בתלמוד ארץ ישראל כי עשרה זין הן שתי סלעים ומחצה, וכך כתוב... ר' אבא בר זבדא בשם רבי שמעון בן חלפתא: **של פרה בשתי סלעין ומחצה, ואית דמפקין לה לישנא בעשרה זין**... ותנן בסוף כריתות: המפריש שתי סלעים... לקח בהן שני אילים לחולין, אחד יפה שני סלעים ואחד יפה עשרה זין, היפה שני סלעים יקרב לאשמו והשני למעילתו כו'. ופירשוה בגמרא **דהאי עשרה זין אינון שתי סלעים וחומשיהן**, והן שתי סלעים וחצי סלע, דהוא חומשא מלבר.

לדעתו ה'זין' הוא זוז, רבע סלע, והביא לכך שתי ראיות: ראיה אחת הביא מהירושלמי – 'של פרה בשתי סלעין ומחצה, ואית דמפקין לה לישנא בעשרה זין', דהיינו ש'מפקין לה לישנא' אינו דעה שונה אלא צורת ביטוי שונה לאותו ערך עצמו, כאמור, ומכאן שעשרה זין הם עשרה זוזים, שני סלעים ומחצה. ראיה שנייה הביא מהמשנה בכריתות (פ"ו מ"ו), שמי שהפריש שני סלעים לקניית אשמו ואחר כך מעל וקנה בהם שני אילים לחולין, האחד יפה שני סלעים והשני עשרה זוזים (דהיינו שקנאם בזול, או שאחר קנייתו התייקרו), יכול להביא את היפה שני סלעים לאשם מעילות ואת האיל השווה עשרה זוזים כקרן וחומש למעילתו, וזהו חומש מלבר, רבע הקרן. וגרסת רבנו חננאל שם 'זין' במקום 'זוז', וממילא מתברר שהזין הוא רבע סלע. וכן דעת הערוך (ערך 'לטר'), המביא את הירושלמי בתרומות שלהלן ומפרש: **'הוא זין הוא דינר הוא זוז'**. וכך גרס ופירש הרמב"ם עצמו בכריתות שם:

וכבר בארנו כמה פעמים שהסלע ארבעה דינרין... **ועשרה דינרין הן עשרה זין, כי גם זין שם לרבע הסלע.**

לעומת זאת הרמב"ם בפרה הנ"ל מפרש שה'זין' האמור בסוגיה כאן הוא חצי סלע, ומפנה לפירושו בתרומות פ"י מ"ח. לבירור שיטתו יש לעיין, אפוא, במשנה שם.

ד. שיטת הרמב"ם בסלע וזין

שנינו בתרומות (פ"י מ"ח):

דג טמא שכבשו עם דג טהור, כל גרב שהוא מחזיק סאתים, אם יש בו משקל עשרה זוז [גרסת הרמב"ם: זין]¹⁰ ביהודה שהן חמש סלעים בגליל דג טמא – צירו אסור.

מה ההבדל בין יהודה לגליל? הסלעים הרגילים במשנה ובתלמוד הם של ארבעה זוזים. הפרשנות המקובלת למשנה בתרומות היא שזהו היחס בין המטבעות הללו ביהודה, אולם בגליל היו סלעים שמשקלם מחצית משל יהודה, וכך עשרה זין-זוז, שנחשבים בדרך כלל לשניים וחצי סלעים בלבד, הם חמישה סלעים בגליל (רש"ס ותוס' יו"ט). וכך שנינו בכתובות (פ"ה מ"ט):

ומה [כמה צמר] היא עושה לו? משקל חמש סלעים שתי ביהודה שהן עשר סלעים בגליל, או משקל עשר סלעים ערב ביהודה שהן עשרים סלעים בגליל.

ובחולין (פי"א מ"ב):

וכמה נותנין לו [לכהן בראשית הגז]? משקל חמש סלעים ביהודה שהן עשר סלעים בגליל...

ופירש רש"י (כתובות נט ע"א ד"ה משקל חמש סלעים): 'סלע של יהודה כפליים במשקל סלע של גליל'.¹¹

לאור הנחה זאת, שסלעי הגליל קטנים במחצית משל יהודה, ביארו רבים מהאחרונים את הרמב"ם בהל' פרה, שכוונתו ל'חמשה סלעים' של הגליל, ואם כן גם לדעתו אין כאן אלא עשרה זוזים.¹² ברם, קשה להלום פירוש זה:

א. הרמב"ם בפירושו בפרה כותב:

וכבר באר התלמוד כי השני תולעת הזה שמשליך בה משקל עשרה זין לא פחות מכך, וכבר בארנו בעשירי תרומות שהשעור הזה הוא חמש סלעים, וכבר בארנו משקל הסלע בתחלת קדושין.

10. וראה במלאכת שלמה, תרומות פ"י מ"ח, באריכות.

11. וכן ברש"י, שם סד ע"ב: 'משקל של יהודה – כפלים כשל גליל'; ובמאירי שם סד ע"ב: 'שמשקלות של יהודה כפולות על של גליל', וכן בפסקי הרי"ד, סה ע"ב, ובר"ן על הרי"ף דף כח ע"ב. כמו כן כתבו התוס' יו"ט והתפא"י, בתרומות שם, אלא שהוסיפו שגם בגליל הסלע מונה ארבעה זוזים, ומשקל הזוזים בגליל קטן בחצי משל יהודה, ונמצא שעשרה זוזים ביהודה הם עשרים זוז בגליל; ומהמשנה אין ראיה לכך, ואפשר שהזוזים זהים בכל מקום ובסלעי הגליל יש שני זוזים (העירו על כך באנצ"ת ערך דינר ציון 93).

12. מים טהורים, פרה פ"ג מ"י, נופ"ש; רש"ש ואו"ש בהל' פרה אדומה פ"ג ה"ב; עמק הנצי"ב, חוקת עמ' קנג. כיו"ב כתב כבר בשיח יצחק, ביומא שם, והוסיף שהרמב"ם העדיף לפרש לחומרא משום כובד. נראה שלדעתו היה מקום לפרש 'עשרה זוזים' של גליל, שהם סלע ורבע ביהודה, והרמב"ם מחדש שהם זוזי יהודה העולים לשניים וחצי סלעי יהודה.

ובפירוש המשנה (קידושין פ"א מ"א) כתב: 'ומשקל הדינר תשעים וששה גרגרי שעורים מן הכסף, ושם במשנה ב: 'והסלע ארבעה דינרין, וכבר ביארנו שיעור הדינר'. אם כן כוונתו כאן לחמישה סלעים של שפ"ד שעורים, כסלע הרגיל בכל מקום.

ב. כאמור, הרמב"ם בפרה מפנה לפירושו ב'בעשירי תרומות', ושם (פ"י מ"ח) כתב:

ותנא קמא סובר שאם היה כלי הכבשין מחזיק סאתים, והיה כולו דג טהור, ובו דג טמא משקל עשרה זוזין מזוזי¹³ ארץ יהודה, שהם חמשה סלעים בגליל, הרי צירו אסור... וביארו בתלמוד¹⁴ שזה אחד מתשע מאות וששים, וזה נתברר אחרי שביארו שהלוג שני רוטלים¹⁵ והרוטל מאה זין, שהם חמשים סלעים... וכבר ביארנו בסוף פאה שיעור הסאה והרביעית ומשקל הסלע.

בסיפא סתם 'שהם חמשים סלעים' ולא הוסיף 'בגליל', ואף הפנה לפירושו בסוף פאה (פ"ח מ"ז), שם כתב: 'וסלע – ארבעה דינרין', דהיינו הסלעים הרגילים.¹⁶ משמע, אפוא, שמאה זין הם חמישים סלעים רגילים, והזין הוא חצי סלע.

ג. הרמב"ם ב'משנה תורה' סתם וכתב בכל מקום ש'סלע' הוא ארבעה זוזים ומשקלם שפ"ד שעורים,¹⁷ וכיצד בהל' פרה ישתמש בסלעים אחרים בלא לציין זאת? גם את שאר משקלי הסוגיה, בשעיר ובמצורע, הזכיר בסלעים הרגילים.¹⁸

לפיכך נראה שהרמב"ם – רוח אחרת עמו: אין הבדל בין סלעי הגליל לסלעי יהודה, אלא שהמשקל 'זין' נהג ביהודה בלבד, והוא חצי סלע. לכן אומרת המשנה בתרומות שעשרה זין ביהודה נקראים בגליל חמישה סלעים, אע"פ שגם ביהודה הם נקראים כך, אלא שבגליל אין להם כינוי אחר. המשניות בכתובות וחולין הנ"ל, שמציינות משקלים שונים ליהודה ולגליל, עוסקות בצמר בלבד, וכוונתן שאיכות הצמר ועובי החוט שונים בין המקומות, ולכן בגליל צריך לעשות, או לתת לכהן, כמות כפולה של צמר. לפי זה, 'שהן עשר סלעים בגליל' היינו שוות בעבודתן ובערכן לעשרה סלעים בגליל.¹⁹ אם כן,

13. במקור הערבי: דרהם. נראה שאין כוונתו למטבע מסוים הקרוי בדרך כלל 'זוז', אלא המובן הוא 'עשר מטבעות' ממטבעות ארץ יהודה' (הרב יצחק שילת שליט"א, בשיחה עמי, אישר שפירוש זה, ש'דרהם' הוא 'מעו' באופן כללי ולא מכוון למטבע מסוים, אפשרי בהחלט). כיו"ב בהל' ביכורים פ"ו הט"ו: 'שהם משקל חמש מאות ועשרים זוז מזוזי מצרים בזמן הזה'.

14. הירושלמי על אתר, ראה להלן.

15. חילוף 'ליטרא' שבירושלמי.

16. אכן, הגרא"ח נאה, שיעורי תורה, עמ' קיג בהערה, התקשה בדברי הרמב"ם הללו, וסבר שלדעתו הסלע הגלילי הוא הסלע הרגיל בן ארבעה זוזים, וסלע יהודה כפול ממנו, והקשה עליו מהגמ' בחולין קלז ע"ב, ועי' גם מדות ומשקלות של תורה, פרק קיד הערה 6.

17. רמב"ם, הל' ערובין פ"א ה"ב; שם, הל' שקלים פ"א ה"ב; שם, הל' אישות פ"י ה"ח.

18. רמב"ם, הל' עבודת יוה"כ פ"ג ה"ד והל' טומאת צרעת פ"א ה"א. העירו על כך הרש"ש והא"ש ומדות ושיעורי תורה, פכ"ח הערה 24.

19. כך כתב הרב קאפח בפירושו לרמב"ם הל' אישות פכ"א ה"א, שהשמיט שיעורים אלה וכתב 'הכל כמנהג המדינה': 'ורבותינו פירשו לנו שאריגי יהודה דקים ומעודנים היו ולפיכך חוטן דק, וכל מה שאשה בינונית יכולה לעשות הוא משקל חמש סלעים, משא"כ אריגי גליל עבים וגסים, ולפיכך חוטן עבה ואשה עושה משקל עשרה סלעים בשבוע. ומעתה ברור למה לא הזכיר רבנו קצבה'.

לפי גרסתו בגמרא ביומא שמשקל הלשון של הפרה 'עשרה זין', נמצא שהם חמישה סלעים רגילים, שפ"ד שעורים כל אחד. וכך מתבאר מהמאירי בשקלים פ"ד, הכותב: לשון של זהורית שבראש שעיר המשתלח כבר ביארנו במסכת יומא שמשקלה שתי סלעים, ולשון של שני תולעת של מצורע משקלו שקל, ושל פרה משקלו חמש סלעים.

הסמכת הסלעים של פרה לשל השעיר מוכיחה שמדובר באותם סלעים עצמם.²⁰

ה. קשיים בשיטת הרמב"ם

גם לפי גרסת הרמב"ם בסוגיה ביומא 'עשרה זין', פירושו שהזין הוא חצי סלע מעורר מספר קשיים:

א. אם עשרה זין הם חמישה סלעים גם ביהודה, מדוע לומר 'עשרה זין ביהודה שהן חמישה סלעים בגליל'? אפשר היה בלא 'בגליל', או לומר בפשוטות 'חמישה סלעים' ותו לא. לעומת זאת לפירוש המקובל שזין הוא רבע סלע יהודה הייתה המשנה צריכה לומר 'שני סלעים ומחצה ביהודה', מספר שאינו שלם, ולכן העדיפה להזכיר את העשרה.
ב. המשנה בכריתות שציין רבנו חננאל, ועל פי גרסת הרמב"ם עצמו, מוכיחה שהזין הוא רבע סלע, כאמור.

ג. הירושלמי ביומא ושקלים הנ"ל: 'של פרה – בשתי סלעים ומחצה, ואית דמפקין לישנא: בעשרה זין' מוכיח כדעת ר"ח ש'עשרה זין' הם שני סלעים ומחצה, שכן פשט הלשון 'מפקין לישנא' הוא ביטוי מילולי שונה לאותו עניין, כאמור.²¹

ד. על פי הגרסה במשנה בתרומות הנ"ל 'כל גרב שהוא מחזיק סאתים, אם יש בו משקל עשרה זוז' יש להוכיח שהזוז הוא הזין מהירושלמי בתרומות שם (פ"י ה"ה), שמבאר את היחס במשנה בין 'עשרה זוז' לבין ה'סאתים', וז"ל:

כל גרב שמחזיק סאתים. כמה סאתה עבדא? עשרים וארבע לוגין. וכמה לוגא עביד? תרתין ליטרין.²² וכמה ליטרא עבדא? מאה זינין; נמצא כל זין וזין אחת מתשע מאות וששים.

כלומר: בסאה 24 לוגין, 48 ליטרין, 4800 זינין, ובסאתיים 9600 זינין. לפי זה הזין שווה ל'זוז', כדברי הערוך הנ"ל בפירוש דברי הירושלמי, וכוונת הירושלמי שכנגד כל זין יש

20. גם במרכבת המשנה, בהל' פרה אדומה פ"ג ה"ב, פירש שכוונת הרמב"ם לחמישה סלעים רגילים, אך נדחק להעמיס זאת בגרסת הגמרא שלפנינו ולא ציין לפירוש המשנה בפרה. אף בילקוט מעם לועז, חוקת, עמ' רכה, כתב שחמשת הסלעים של תולעת השני בפרה אדומה עולים לסך שלושים דראמים, דהיינו כחמשת סלעים של פדיון הבן (עיין שו"ע, יו"ד סי' שה סע"א).

21. ראה לעיל הערה 4.

22. על יחס זה בין הלוג לליטרא נשתברו קולמוסין, עי' שיעורי תורה, לגרא"ח נאה, עמ' קי-קיג; מדות ומשקלות של תורה, פרק קיד; ומדות ושיעורי תורה, פכ"ח סט"ו, וסיכום תמציתי בירושלמי תרומות עם פירוש קב ונקי, עמ' תרא-תרג.

תשע מאות ושישים כנגדו, ומאחר שיש בגרב עשרה זוזים דג טמא, שהם עשרה זינין, צריך כנגדו סאתיים.²³

ה. שנינו בשבת (פא ע"א) שלדעת ראב"י שיעור צרור או אבן להוצאת שבת הוא 'כדי לזרוק בבהמה', ומפרשת הגמרא: 'והוא שמרגשת בה. וכמה שיעורו? תניא, רבי אלעזר בן יעקב אומר: משקל עשרה זוז'. רבי פרחיה²⁴ גורס גם כאן 'עשרה זין', ומפרש כדעת רבנו חננאל: 'עשרה זין - זוזין, שהם חמשה עשר כסף בכסף מצרי'.²⁵ נראה שזוהי גם גרסת ר"ח שם, שכתב: 'זוז וזוזין ודינרין כולן אחד הן', והדברים תמוהים: וכי צריך הדבר לאומרו שזוז בלשון רבים הוא אותו זוז שבלשון יחיד? ונראה שנפלה כאן ט"ס וצ"ל 'זין', וכלשון הערוך (ערך לטר): 'הוא זין הוא דינר הוא זוז'. על פי גרסה זו, יש הוכחה להקבלה בין זין לדינר/זוז מהמקבילה בתוספתא שבת פ"ח הכ"ב: 'צרור אבן, ר' ליעזר בן יעקב אומר: משקל עשרה דינרין'. וגם לפי הגרסה 'זוז', עצם השימוש ב'עשרה זוז' כנקודת ציון למשקל שהבהמה מרגשת בו מסייע לסברה שזהו שיעור מספיק גם ל'כובד' להשלכה בשרפה.²⁶

ו. בברייתא בבכורות (מח ע"ב): 'האחין שחלקו, אם יש עשרה זוז לזה ועשרה זוז לזה חייבין' (בפדיון הבן). וב'שטה מקובצת' (בכורות שם, אות ב, יד) גורס: 'עשרה זין'. הרי שעשרים זין הם חמישה סלעים, שיעור פדיון הבן.
ז. קשה להניח שהצמר ביהודה היה עדין משל הגליל, כפי שהוסבר לעיל בדעת הרמב"ם. מהמשנה בבבא קמא (פ"י מ"ט): 'לוקחין מן הנשים כלי צמר ביהודה וכלי פשתן בגליל', משמע להיפך, שהצמר בגליל היה יקר יותר.
לפיכך נלע"ד שהעיקר כפירוש רבנו חננאל והערוך שהזין הוא הזוז, ו'עשרה זין' הם שני סלעים ומחצה. קל וחומר שכך הוא לגרסת רוב הראשונים: 'עשרה זוז'.

1. משקל הזוז

הזוז הוא דינר, רבע הסלע.²⁷ במשקלו יש מחלוקת גדולה בראשונים: על פי מסורת הגאונים, הרי"ף והרמב"ם, דינר זה שוקל 4.25 גרם.²⁸ נמצא שמשקל הלשון, עשרה זוזים,

23. עיי' עלי תמר, לירושלמי תרומות פ"י ה"ה.

24. בשיטת הקדמונים, שבת פא ע"א, וכן בנמוקי יוסף.

25. נראה שכוונתו לדרהם המצרי בימיו, ומשקלו 2.83 גרם, שני שלישי מדינר הזהב בארצות ערב (עיי' מדות ושיעורי תורה, פ"ל סעי' ה, ודברי רבנו פרחיה מקבילים למובא שם מהכפתור ופרח). כך גרס רבנו פרחיה גם בשבת י ע"ב, במקום 'משקל שני סלעים מילת', 'עשרה זין', עיי"ש.

26. משקל עשרה דינרים הוזכר גם בתוספתא במנחות פ"ב ה"ט"ו לגבי הנודב לבונה, לשיטת רבי יהודה.

27. רמב"ם, הל' אישות פ"י ה"ח.

28. הם מזהים אותו עם משקל המטבע 'שדנג', שהוא 'דינר זהב של ערביים' בימיהם (רי"ף קידושין ו ע"א ורמב"ן בשמות ל, יג בשם הגאונים). זהו מטבע ידוע שהיה נפוץ ברחבי העולם הערבי במשך כשש מאות שנה ומשקלו כנ"ל. במקום אחר כתבו הגאונים שמשקלו כתשעים ושישה גרגירי שעורה (רי"ף שם ורמב"ם הל' שקלים פ"א ה"ב). מחברים ופוסקים בארצות אשכנז, שלא הכירו את המטבע הערבי, אמדו את משקלו על פי שקילות שונות של שעורים שהעלו תוצאות שונות (בין 3.8 ל- 4.8 גרם), אך ההקבלה לדינר הזהב מבהירה, כאמור, ושיעור זה מתאים גם למדידת גרגירי שעורה בימינו

הוא 42.5 גרם, ולשיטת הרמב"ם הנ"ל, שהוא עשרים זוז – 85 גרם. לעומת זאת על פי מסורת רש"י הדינר שוקל כ-3.5 גרם בלבד, כחמש שיטיות משיעור הגאונים.²⁹ נמצא שמשקל הלשון 35 גרם בלבד. הממצא הארכאולוגי מתקופת ימי בית שני מחזק את שיטת רש"י, וכבר הרמב"ן הסתמך עליו בנדון זה.³⁰ מכל מקום, להלכה ולמעשה בארץ ישראל בימינו התקבל יותר שיעור פדיון הבן כשיטת הגאונים.³¹

ז. מקור השיעור והשיבות ההקפדה עליו

באופן כללי אמרו חז"ל: 'שיעורין... הלכה למשה מסיני' (סוכה ה ע"ב), וכך כתב המאירי הנ"ל גם בנדון דידן:

ולשון זה של פרה אף הוא צריך שיעור ושיעורה משקל עשרה זוז... וזה שנתרבה שיעורה משל חברותיה... כך היא הקבלה.

כיוצא בזה כתבו התוספות ישנים,³² שתמהו על השיעור הגדול ללשון של השעיר המשתלח, שהרי לצורך החלוקה די שהשיעור יהיה כפול מזה של מצורע, ותירצו

(לכל האמור ראה מדות ושיעורי תורה, פכ"ב סעיפים ג, ט-יב). לפי זה שיעור פדיון הבן הוא 85 גרם כסף. רבים נקבו במספר גבוה יותר, ע"פ השו"ע, יו"ד סי' שה סעי' א, המקביל חמישה סלעים לשלושים דרהמים, וסברו שהכוונה לדרהם העותומני שמשקלו 3.2 גרם, עי' במדות ומשקלות של תורה, פרק נו; בילקוט יוסף, שובע שמחות ח"ב עמ' רעה, ובהערה שם, ולעיל הערה 25. התפארת ישראל, פרה פ"ג, הלכתא גבירתא, כתב שמשקל הלשון בפרה על פי שיטת הגאונים הוא שניים וחצי לאטה, שהם 36.6 גרם בלבד (מדות ומשקלות של תורה, פרק יז). אך חישובו מתבסס על תוצאה נמוכה בשקילת השעורים, עיין בתפא"י, שבועות פ"ו מ"א בועז אות א, ומדות ומשקלות של תורה, שם.

29. רש"י, שמות כא, לב ורמב"ן הנ"ל. שיעורו של רש"י אינו ידוע לנו בדיוק מוחלט, אך הוא קרוב מאוד למשקל השקל הצורי שהיה בארץ ישראל, ושיעורו הממוצע כ-14.2 גרם, ונמצא שהזוז, שהוא רבע שקל, 3.55 גרם. ועי' מדות ושיעורי תורה, פכ"ב סעי' ד, שקבע את שיטת רש"י ל-14.16 גרם לשקל, על פי שקילת הרמב"ן לשקל שמצא ואמירתו ששיטת רש"י היא חמש שיטיות בהשוואה לגאונים. חישוב אחר לשיטת רש"י מעלה דינר של 3.65 גרם, ע' במאמר 'משקל השקל' מאת הרב הדר יהודה מרגולין, 'בית אהרן וישראל' נז, עמ' פו.

30. כפי שכתב הרמב"ן, שמות שם; ועי' מדות ושיעורי תורה, פכ"ב סעי' ה. הדברים אינם חתוכים לגמרי, מפני שבתקופת השלטון היווני על ארץ ישראל הוטבעו בצור גם מטבעות המתאימים לשקילת הגאונים, ומימי החשמונאים והלאה שלט בארץ מטבע צורי כשיטת רש"י. עי' מדות ושיעורי תורה, פכ"א הערות 11, 15, ובמאמרו של פרופ' גרינפלד, 'משקל השקל לפדיון הבן', תחומין יז עמ' 407-408.

31. בשו"ע הובאה שיטת הגאונים, עי' שו"ע, יו"ד סי' רצד סעי' ו; שם, סי' שה סעי' א; שם אה"ע סי' כז סעי' א; שם, חו"מ סי' פח סעי' א. לעומת זאת ברמ"א, יו"ד סי' שה סעי' א, נקט שיעור המתאים לכאורה לרש"י, עי' מסורת השקל, פרק ו. בדברי האחרונים בעניין קשה לראות הכרעה של ממש, מאחר שמדברי רבים מהם ניכר שלא עמדו על ההבדל בין הדעות, מחוסר ידיעה ברורה על המטבעות והמשקלות שהוזכרו בראשונים, וחלקם אף הגיעו על ידי שקילת שעורים קטנות דווקא לשיעור הקרוב לשיטת רש"י, ראה לעיל הערה 28, על שקילת התפא"י. גם המנהג אינו חד משמעי, שכן כפי הנראה המנהג באשכנז עד לפני עשרות שנים היה קרוב לשיטת רש"י דווקא, כפי שהעיד הרב יונה מרצבך זצ"ל, עלה יונה, עמ' קנה, ועי' בתחילת המאמר בתחומין הנ"ל.

32. תוס' ישנים, יומא מא ע"ב ד"ה ושל שיעיר.

ש'ושמא גמרא גמר לה' (ובתוס' הרא"ש: 'ושמא הני שיעורי גמרא גמירי לה'), ונראה שכוונתם שזוהי הלכה למשה מסיני. ברם, מסוגיית הגמרא לא משמע כך, שכן רב יוסף נטה לומר שאין שיעור כלל ללשון של פרה, ורמי בר חמא הצריך שיעור משום כובד. ממילא, משתמע שגם לפי מסקנת הסוגיה, דברי רבי יונתן המצריך עשרה זוזים, הרי זה משום כובד, כפי שפירשו רש"י (ד"ה של פרה) ותוספות (ד"ה כי אתא). כך משמע גם מהרמב"ם, שעל שיעור הלשון במצורע כתב (הל' טומאת צרעת פי"א ה"א): 'ושני תולעת משקלו שקל... וכל השיעורין הלכה, ואילו בהל' פרה אדומה לא כתב זאת, וכן בהל' עבודת יוה"כ (פ"ג ה"ד), ששיעורה משום חלוקה.³³ ובפירוש המשנה (פ"ג מ"ט) כתב: 'וכבר ביאר התלמוד כי השני תולעת הזה שמשליך בה משקל עשרה זין, לא פחות מכך, ומשמע שאין קפידא בתוספת.

ייתכן להציע טעם נוסף לגודל הלשון בשעיר המשתלח ובפרה אדומה: עבודת יום הכיפורים נעשתה בפרסום, לעיני קהל גדול שבא לעזרה לראות את העבודה. כמו כן הפרה האדומה נעשתה לעיני קהל רב מזקני ישראל וכל המסייעים לעשייתה. לכן יש עניין בלשון גדולה שתהיה ניכרת לכל העומדים שם. לעומת זאת טהרת המצורע נעשית בינו לבין הכהן, ודי לו בלשון קטנה. לפי זה, הסברה של 'כובד' נאמרה רק כדי לבאר את הגודל בפרה ביחס לשעיר המשתלח, ואילו הפער לעומת הלשון של המצורע מובן מאליו.³⁴ ובאמת, אם רק הסברה של 'כובד' קובעת, הרי הלשון נכרכת עם הארז, וגם אם שיעורו אינו מספיק,³⁵ היה עדיף להגדיל את שיעורו מאשר להגדיל את הלשון של הזהורית היקרה. מסתבר, אפוא, ששיעור הלשון נקבע גם כדי לפרסם את עניינה.

ב'ערכי תנאים ואמוראים' (לרבי יהודה בר' קלונימוס, מבעלי התוספות, ורבו של הרוקה; ערך 'רבי יודן') דן בסוגיית 'שיעורין הלכה למשה מסיני' וכתב:

וההיא דסדר יומא... דכי אתא רב דימי אמר שלש לשונות שמעתי... ונותן בכל

אחת שיעור, אף אותו נראה שהוא הלכה, אבל לא לעכב אם פחת או הותיר.

צריך ביאור במה שונה שיעור זה מכל השיעורים שהם הלכה למשה מסיני, כגון טפח לאזוב, שכתב לעיל מיניה שאם הפחית ממנו הרי זה מעכב. ייתכן ששאר השיעורים הם הגדרות לאיכות החפץ או הפעולה והם פירוש לתורה, כגון שפחות מטפח אינו קרוי 'אזוב', ולא עליו דיברה התורה, וכשם שאכילת פחות מכזית אינה 'אכילה'. לעומת זאת בתולעת שני לא שייך לומר שההלכה של משקל עשרה זוזים היא פירוש לתורה, שרק משקל זה קרוי 'תולעת שני' (והרי מצאנו שיש חשיבות לצמר מועט יותר בדינים אחרים בתורה, כגון בכלאיים ובציצית). ומאחר שאין זה פירוש אלא דין נוסף – לא עליו נאמר 'חוקה', ואינו מעכב.

33. כך דקדק בחוקת היום, ח"ב עמ' צח.

34. כעין זה כתבו תוס' ישנים ותוס' הרא"ש, בהסבר הדעה בהמשך הסוגיה שמשקל הלשון של השעיר עשרה זוזים, שזה כדי לפרסם את הנס של הלבנת הלשון. בשיח יצחק הסביר שלדעתם סברה זו מתאימה רק לשיעור הגדול ביותר, עשרה זוזים, ולכן לגבי שמונה זוזים נזקקו ל'גמירי לה'.

35. לפי חישובים שונים נראה לאמוד את משקלו בכמאה גרם (עי' נגעים פי"ד מ"ו, ואכמ"ל).

נמצא, אפוא, שאע"פ שהסוגיה נוטה להכריע לשיעור הקטן יותר, למעשה עדיף לחוש לשיטת הרמב"ם המגדילה את שיעור הלשון; לשיטת רוב הראשונים, שזוהי סברה של כובד, בוודאי אין גריעותא בתוספת זו, וגם לשיטה שזוהי הלכה, כדעת המאירי ור"י ב"ר קלונימוס, הרי שאינה מעכבת.

סיכום ומסקנות

א. בסוגיה ביומא כמה דעות על משקל הצמר בלשון של זהורית: אין לה שיעור כלל (רב יוסף); שקל אחד (ר"ש בן חלפתא או חכמים, לפי ליסנא קמא); שמונה זוזים (רבי יונתן, על פי הירושלמי); או עשרה זוזים (רבי יונתן, על פי הבבלי). הלכה כדעה המגדילה ביותר את השיעור (רמב"ם, רי"ד, מאירי, וכן משמע בראשונים נוספים).

ב. הרמב"ם פוסק שהשיעור הוא חמישה סלעים. יש מפרשים שכוונתו כאן לסלעים קטנים במחצית מהסלעים הרגילים בש"ס וברמב"ם, ואף הוא מודה שמשקל הלשון הוא עשרה זוזים (מים טהורים, רש"ש, ועוד). אך מפירושו למשנה מתברר שגרסתו בסוגיה 'עשרה זין' במקום 'עשרה זוז', והוא מפרש ש'זין' מקביל לשני זוזים, חצי סלע, ואם כן לדעתו משקל הלשון עשרים זוזים. ברם, רבנו חננאל, שאף הוא גורס כך, מפרש ש'זין' מקביל ל'זוז', וכן דעת ה'ערוך', ונמצא שאין הפרש בין הגרסאות. סוגיית הירושלמי וסוגיות נוספות מוכיחות כדעת רבנו חננאל, ש'זין' הוא 'זוז', ונראה שהעיקר להלכה כדעה זו.

ג. משקל הזוז (רבע סלע) שנוי במחלוקת גדולה בראשונים: שיטת הגאונים, הרי"ף והרמב"ם, שמשקלו 4.25 גרם, ונמצא שמשקל הלשון 42.5 גרם (ולשיטת הרמב"ם שהוא עשרים זוז – 85 גרם). ושיטת רש"י שמשקלו 3.5 גרם, ונמצא שמשקל הלשון 35 גרם.

ד. לדעת רוב הראשונים, שיעור הלשון אינו מדאורייתא אלא אומדן של חכמים כדי שהצמר יהיה כבד (רש"י, תוס' ורמב"ם), ומסתבר שרצו גם שהלשון תהיה ניכרת לרואים ויהיה פרסום לעניינה. גם לדעת המאירי ובעל 'ערכי תנאים ואמוראים', הסוברים שהשיעור הוא קבלה מסיני, השיעור אינו מעכב ('ערכי תו"א'). ממילא, מסתבר שלכתחילה עדיף לצאת ידי כל הדעות ולתפוס את שיעורו הגדול של הרמב"ם, 85 גרם, מפני שאין בכך כל הפסד.

